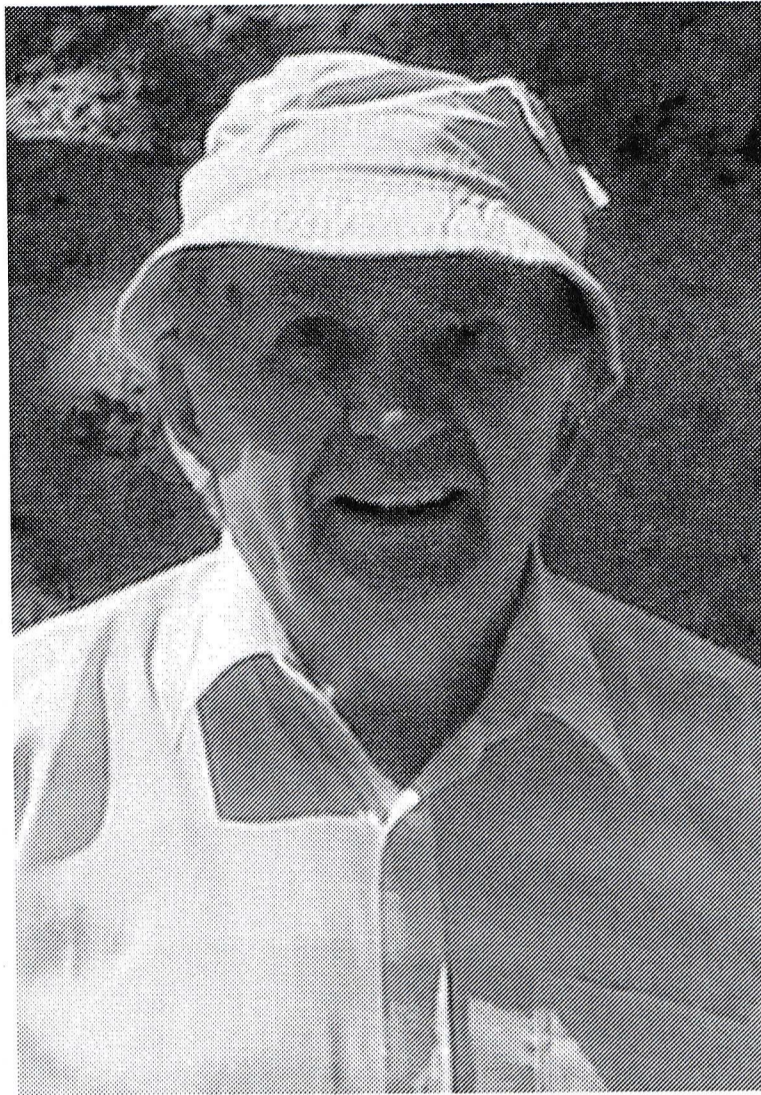

NEKROLÓG - OBITUARY

DR. KALICZ NÁNDOR
(1928. március 6.–2017. április 15.)

2017. április 15-én súlyos betegség után életének 90. évében elhunyt Kalicz Nándor, a történelemtudományok doktora, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének nyugalmazott tudományos főmunkatársa, a hazai és nemzetközi őskorkutatás kiemelkedő alakja.

Igen nagy megtiszteltetés volt számomra, mégis szívszorító érzés fogott el, amikor megkaptam a felkérést, hogy készítsek megemlékezést Kalicz Nándorról, sokunk szeretett Nándi bácsijáról, aki amellet, hogy a magyar őskorkutatás igen nagy hatású, emblemikus képviselője volt, emberileg is igen közel álló személyiségként él sokunkban. E rövid megemlékezés keretei között szinte lehetetlen feladatnak tűnik szerzteágzó életművének teljes áttekintése, egyéniségének méltatása, a vele kapcsolatos emlékek felidézése.

Kalicz Nándor 1928. március 6-án egy kicsiny Heves megyei faluban, Tarnabodon született földműves szülők harmadik gyermekeként. A környék lelőhelyekben való gazdagsága már igen korán felkeltette érdeklődését, és meghatározta elhivatottságát a régészet iránt. Szülőföldje nemcsak életpályájára, hanem egyéniségének alakulására is igen nagy hatással volt. Az a természetes közeg, amelyben nevelkedett, formálta személyiségét, alakította emberi kapcsolataiban mindenkor megnyilvánuló közvetlenségét és egész életét jellemző erkölcsi tartását is. Az egy-

szerúségében kemény szülőföld szívós kitartásra nevelte, ami soha nem tűnő kíváncsisággal párosulva folyamatos belső meghajtóvá vált a régészettudomány iránt elkötelezett pályáján.

Gimnáziumi tanulmányait rokonai támogatásával Miskolcon végezhette, ahol 1947-ben érettségizett. Ezt követően, talán családi okból, először másfél évig az Agrártudományi Egyetem diákja volt. Miután egy betegség véget vetett mezőgazdasági tanulmányainak, érdeklődése végleg a régészet felé fordult, és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának muzeológia (régészet-muzeológia) szakára jelentkezett. Egyetemi tanulmányait 1950-ben kezdte meg, majd 1955-ben szerzett diplomát kitűnő eredménnyel. Tehetsége, szakmai rátermettsége már pályája elején megmutatkozott; a Tiszazugra koncentráció, alapvetően terepbejárás eredményekre épülő szakdolgozata úttörő jelentőségűnek számított. Gyakornoki évét a Magyar Nemzeti Múzeumban töltötte; aztán tudását és tapasztalatait 1955–1957 között a nyíregyházi Jósza András Múzeum, majd 1957-től 1958-ig a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársaként kamatoztatta. Szabolcs-Szatmár és Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti feladatait ellátva – kisebb-nagyobb leletmentésekkel is – feltérképezte az addig fehér foltnak tűnő területek újkőkori, rézkori és bronzkori kultúráit. E tevékenysége során nagy területeken végzett terep-

bejárást, már ekkor számos jelentős lelőhellyel gazdagítva a régészettudomány adatbázisát.

Kiemelkedő eredményeinek köszönhetően igen korán, 1958 és 1961 között lett Banner János ösztöndíjas aspiránsa a budapesti ELTE Ősrégészeti Tanszékén, ahol bekapcsolódott az oktatás mindennapjaiba is. Egyetemi doktori fokozatot 1961-ben szerzett, majd 1962-ben az „Északkelet-Magyarország kora bronzkora és kapcsolatai” című disszertációjával elnyerte a történettudományok kandidátusa címet is.

Kalicz Nándor már egyetemi éve alatt külső munkatársa lett a Magyar Tudományos Akadémia megalakuló Régészeti Kutató Csoportjának, majd 1961-től már hivatalosan is a Régészeti Intézethez kapcsolódott, ahol 1971-től tudományos főmunkatárs, 1975-től pedig az őskori osztály vezetője lett. Kezdetől fogva az Intézet meghatározó személyiségnek számított, amelynek hosszú ideig, egészen 1990-ig aktív tagjaként munkálkodott annak ellenére, hogy 1988-tól már nyugdíjaséveit töltötte. Hivatásától nyugdíjas-ként sem vonult vissza, életének utolsó pillanatáig ápolta kapcsolatait, és még betegen is töretlen elhivatottsággal dolgozott. Közeli lakhelyéről ekkor is gyakorta sétált fel az Intézet Úri utcai épületébe, hogy áttekintse a friss szakirodalmat, és munkájukat követve termékeny beszélgetésekre kerítsen sort egykori és újdonsült kollégáival.

Bár hivatalos munkahelye 1961-től az MTA Régészeti Intézete lett, Kalicz Nándor mély elhivatottságot érzett a régészek képzése iránt. Szerteágazó anyagismeretével, széles körű olvasottságával, kitűnő terepi gyakorlatával mindvégig kész volt segíteni a hozzá fordulókat. Pályafutása során hallgatók és kollégák serege kereste fel szakdolgozati vagy doktori témákkal kapcsolatban is. Évtizedeken át szinte a végsőkig gondoskodott a régészettudomány egymást követő generációinak tudományos életpályájáról, így az ELTE Régészettudományi Intézetéhez is kapcsolódva döntő szerepe volt a doktori hallgatók képzésében.

Kalicz Nándor szakmai érdeklődése és tudományos tevékenysége kezdetben a bronzkor kutatására irányult, majd később figyelme a neolitikum és a rézkor felé fordult, ezek végül munkásságának fő irányvonalai lettek. Legelső, 1963-ban megjelent önálló könyvében az Ózd-centeri antropomorf urnák kapcsán összegzést készített a késő rézkori Baden-kultúra kulturális és kronológiai kapcsolatairól Trójával, s ez a munka igen korán az európai őstörténet felfedezőinek nagyjai közé emelte. Ezt követte az ÉK-Magyarország kora bronzkori leletanyagát rendszerbe foglaló, még ma is sok szempontból alapvető forrást je-

lentő nagy önálló munkája, ami 1968-ban jelent meg.

Az MTA Régészeti Intézetének munkatársaként Kalicz Nándor már a kezdetektől részt vett a Magyarország régészeti lelőhelyeit feltérképező és tudományosan értékelő Magyarország Régészeti Topográfiája program szervezésében, módszertani megalapozásában, gyakorlati megvalósításában és a két első iránymutató veszprémi kötet megalkotásában is. Ennek kapcsán a topográfiai munkák mellett kisebb ásatásokkal a Dunántúlra is kiterjesztette tevékenységét, ettől kezdve e térség őstörténetének, elsősorban neolitikumának és rézkorának kutatása is tudományos érdeklődésének szerves részévé vált. Egyebek mellett e munkálatokhoz kapcsolódva tette meg az első lépéseket az addig fehér foltnak számító dunántúli rézkor első felének kutatásában, amelynek kérdésköre mindvégig foglalkoztatta.

Széles körű szakmai érdeklődése mellett Kalicz Nándor tudományos tevékenysége az 1970-es évektől már alapvetően a neolitikum kutatása felé fordult. Bizonyosság erre a következő, 1970-ben megjelent, majd több kiadást is megért önálló könyve, amelyben a rézkor mellett a neolitikum idejének szintézisét készítette el. Ez a munka számos idegen nyelvre lefordítva igen széles körben tette híressé szerzőjét, nevét a köztudatban egybeforrasztva az „Agyagistenek”-kel. A kezdeti lépéseket nagy volumenű feldolgozások követték a neolitikum tárgyköréből, amelyek ma is alapvető forrásként szolgálnak a kutatások számára. Az alföldi vonaldíszes kerámia napjainkig is egyedülálló monográfiája 1977-ben társszerzővel látott napvilágot. Utóbb kiemelt jelentőségű önálló munkája a dunántúli vonaldíszes kerámia kutatásának eredményeit összefoglaló és szintetizáló, „A termelőgazdálkodás kezdetei a Dunántúlon I-II.” című disszertációja volt, amivel 1989-ben elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Doktora címet. Néhány évvel később, 1990-ben a délkelet-európai kulturális fejlődés szerves részét képező kora neolitikus Starčevo-kultúra dunántúli leletanyagának szisztematikus áttekintését, értékelését is közreadta. Kalicz Nándor szinte mindenre kiterjedő tudományos tevékenységében, mindezek mellett, a késő neolitikus Lengyel-kultúra és az aszódi település több évtizedes kutatása jelentette azt a folyamatosan vissza-visszatérő izgalmas és kimeríthetetlennek tűnő feladatot, amelynek összefoglalásán – végül már munkatársakkal – még betegen is dolgozott.

Korai nyugdíjazása mellett Kalicz Nándor életében felesége elvesztése jelentette a legnagyobb

megrázkódtatást. Schreiber Rózsa hosszú évtizedeken keresztül egészen haláláig nemcsak leghűségesebb barátja és társa volt, hanem munkatársa és társszerzője is. Harmonikus kapcsolatuk melegséget és követendő életpéldát sugárzott sok ember számára a legnehezebb időszakokban is. Schreiber Rózst mélységes együttérzéssel ápolta hosszú betegségében, elvesztése feletti fájdalmát csak a régészet iránt érzett szeretete és töretlen érdeklődése enyhítette. Ebben a nehéz időszakban kedves és segítőkész személyisége tanítványok, kollégák és barátok egész sorát vonzotta magához. A látogatások során együtt töltött szakmai és személyes beszélgetések új energiával töltötték fel, így felesége halálát követően még tizenhat esztendeig velünk maradhatott, és tovább dolgozhatott. Egyre több olyan régészeti team munkájába kapcsolódott be, amelyek a neolitikum minden időszakát felölelik. A Dunántúlon tanácsadóként több jelentős feltáráson is részt vett, ezek eredményeit társszerzőkkel számos publikációban is közzétette. Munkatársaival tudatosan törekedtek arra, hogy a régebbi ásatások eredményei is közkinccsé válhassanak, így jelenhettek meg könyveik a mezőkövesd-mocsolyási és a berettyóújfalu-herpályi ásatásokról. Fiatal munkatársakkal összefogva újult erővel fogott neki Aszód késő neolitikus lelőhelyének interdiszciplináris feldolgozásához, amelynek monográfiája egyre súlyosbodó betegsége miatt már csak torzó maradhatott.

Kalicz Nándor szerény emberként nem vágyott kitüntetésekre, elismerő oklevelekre, mégis igen nagy megtiszteltetésként érte, amikor a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Kuzsinszky Bálint- és Rómer Flóris-emlékéremmel tüntette ki. Munkásságát 2003-ban Forster Gyula-díjjal is elismerték, majd 2007-ben az MTA doktorainak adományozható legrangosabb kitüntetéssel, az Eötvös József Koszorúval tisztelte meg a Magyar Tudományos Akadémia. Különös örömmel töltötte el, hogy még megélhette és az ELTE dísztermében ünnepi keretek között átvehette a gyémántdiplomáját is.

Tudományos életrajzának itt röviden kiragadott darabjai csupán néhány kiválasztott állomását villantják fel Kalicz Nándor nagy formátumú és szerteágazó életművének, amit több mint 250 publikáció fémjelez. Nehéz lenne felsorolni a számtalan nemzetközi konferenciát és előadást, amelyeken a magyarországi őskorkutatás legújabb eredményit közvetítette és tette ismertté. Szinte haláláig jelentetett meg tudományos munkákat a legelismertebb európai és magyarországi folyóiratokban, konferenciakötetekben, egyéb ki-

adványokban. Mindezek mellett tudományos munkásságában mindvégig kiemelt szerepet játszott a terepi munka. 1954-től, pályája kezdetétől egészen 2002-ig számos ásatás vezetője, résztvevője, végül tudományos tanácsadója volt. Nagy feltárási projektjei, mint Aszód, Berettyóújfalu-Herpály vagy Mezőkövesd-Mocsolyás, valódi „szellemi műhelyként” működtek, amelyek egyben interdiszciplináris kutatások helyszíneiként a régészhallgatók gyakorlati képzését is szolgálták. Ameddig ereje engedte, szakmai érdeklődése újabb és újabb feltárások meglátogatására készítette, hogy a legfrissebb eredményekről is naprakész információkkal rendelkezessen.

A régészet szeretete kitöltötte Kalicz Nándor egész életét, érdeklődése, munkakedve az utolsó pillanatig a régi maradt. Hatalmas tudása, látásmódja a kezdetektől fogva mindvégig segítette abban, hogy a régészeti forrásokat történetiségükben, rendszerekbe foglalva szemlélje. Munkásságának alapvetései hosszú időre meghatározták és határozzák meg ma is az újkőkor és rézkor kutatásának fő irányvonalát, alapjául szolgálva az újabb és újabb kérdésfelvetéseknek, amelyek a tudomány fejlődésével folyamatosan felmerülnek az őskorkutatásban. Szakmai elkötelezettsége mellett kedves, barátságos személyisége tette őt többünk Nándi bácsijává, aki baráti kávézással egybekötött beszélgetések alkalmával mindig kész volt egy-egy régészeti nyomozásra, ha új ötlettel vagy problémával fordultunk hozzá. Ugyanis nyugodt szívvel, gátlások nélkül megtehettük ezt, tudván, hogy segítő szándékában, jóindulatában mindenkor bízhatunk. Könyvtára valódi kincs volt, amelyből egy-egy új téma felmerülésekor örömmel, izgatottan hozta elő a számunkra kevésbé elérhető munkákat, különnyomatokat, legújabb szakirodalmat. Tapasztalatait, tudását így szinte észrevétlenül, baráti légkörben átadva régésznemzedékek egész sora nőtt fel mellette. Kezüket soha nem engedte el, munkásságukat mindvégig figyelemmel kísérte, eredményeik megszületését hasznos és önzetlen tanácsaival segítette, amiért hálás köszönet illeti.

Igen nehéz lenne röviden megfogalmazni, mit jelentett és jelent ma is Kalicz Nándor, Nándi bácsi a régészettudomány és a régésztársadalom számára. Az azonban bizonyos: személyisége sem szakmai, sem emberi szempontból nem pótolható, elvesztése aligha gyógyuló, fájdalmas űrt hagy maga után. Műveiben örökké, szívünkben még nagyon sokáig velünk marad.

M. VIRÁG ZSUZSANNA